

УДК 930.1:316.75(497.1-89)"199/..."
323.1(=163):316.75(497.1-89)"199/..."

Др Тодор Куљић, редовни професор (у пензији)
Филозофски факултет у Београду, Одељење за социологију
todorunbg@ptt.rs

Оригиналан научан рад
Примљен 08.10.2018.
Прихваћен 15.10.2018.

Југословенства између реалности и носталгије

Апстракт: У овом социолошком есеју размотрена је снага актуелних позитивних и негативних дискурса о Југославији, могућности нових југословенстава, идеологија актера који данас обликују хегемону памћење Југославије, место југословенства у мноштву нових идентитета (самовиђења), ступањ институционализације југословенстава и национализма и сродности и разлике југословенске и антијугословенске ослободилачке политичке културе. Закључак је да ново југословенство може бити само плурално, ближе левици него десници и да не може бити октроисано него демократски донето од слободних материјално неугрожених и национално незаstraшених грађана.

Кључне речи: југословенства, антијугословенства, самовиђење, поредак припадања, демонументализација прошлости.

Премда су југословенства све слабија, остаје загонетни утисак да је разбијање последње југословенске државе и даље интригантна тема за нас и за странце подједнако. Иако је нестала, Југославија је прошлост која не жели да прође. Дијалектички гледано, оно чега нема није ништа него има свој потенцијал и онтолошки статус ако је усидрено у реалним противречностима простора. О каквим противречностима и могућностима је реч?

1.

Социолози увек раздвајају садржај од форме, интерес шире или уже групе од начина остварења интереса. Шта је форма, а шта је садржај у различитом поимању југословенства од савеза једнокрвних племена до социјалистичког братства и јединства свих наших народа? Најдубљи интерес било је очување малих балканских народа једном јачом државом од асимилације и од различи-

тог угњетавања великих народа, али и спречавање међусобних сукоба. Начин остварења био је интегрално или федеративно југословенство, монархија или република, савез једнокрвних племена унутар капитализма или братство и јединство народа у социјализму. При том је важно истаћи две околности. (1) Исправније је говорити о југословенству у плуралу него у једнини. Изворне и потоње, државне и недржавне визије југословенства су у сваком историјском времену биле нехомогене и увек су зависиле од интереса нација које су их заговарале: и код троименог народа у монархијској Југославији и код југословенске радничке класе повезане братством и јединством. (2) Иако су југословенске тежње постављали и уобличавали домаћи актери, увек су их морали прилагођавати облику који је наметала хегемона епохална свест (верском, световном, социјалистичком или капиталистичком оквиру).

2.

Код одмеравања односа унутрашњих и спољних чинилаца треба разликовати објективно могуће од реално могућег. Објективно гледано, државно југословенство још није на видуку. Али реално гледано, његова могућност лебди у променљивој напетости између интереса великих сила и понуда политичара западног Балкана, који би их рационално користили. Југославија још није ствар прошлости, у прошлости живе противници Југославије, који је помињу као тамницу или као заблуду, настојећи да остваре етнократску визију чисте националне државности. Југославија 20. века била је велики покушај, али на њу не треба гледати носталгично. Све што настане вредно је и да пропадне. Није то гола реторичка опаска Гетеовог Мефиста него сложено упозорење да је и заборав нужни део сећања. Како га успорити? Могућности нових визија југословенства лебде у новим непредвидивим напетостима 21. века, у прогресивним или непрогресивним европским сукобљавањима и у будућности Европске уније. Како је показао Брежит, нова неизвесност је нарочита синергија националних и друштвеноекономских напетости.

Неизвесност покрива и шансе процене историјске рационалности југословенстава у будућност. Нове генерације, с новим искуствима и новим очекивањима, на нови начин ће процењивати минуле покушаје државног регулисања Балкана. Функционалистички гледано, југословенство ће служити вредносном редуковању прошлости. Са протоком времена ово вредносно решето ће вероватно слабити. Али данас, прописујући са мање или више принуде властито виђење југословенства, актери савремене хегемоне колективне свести у региону самим тим раздвајају позитивно од негативног у прошлости. При том повлаче културне разлике, подвајају више и ниже, патриотско и издајничко, морално од неморалног. Првом припада национална држава, другоме различити интерна-

ционализми од Југославије до комунизма и мултикултурализма. Алармантније звуче опомене да је нација у опасности од упозорења да је становништво угрожено. Различит је емотивни и мобилизацијски потенцијал исказа који говори о угрожености грађанства од онога који истиче угроженост нације. Југословенство је данас виђено као анахрона национална опасност. Али она се различито акцентује. То што је Слободан Јовановић због нужде бранио југословенство била је заблуда, кажу српски националисти, али када је то чинио Јосип Броз, био је то плански антисрпски злочин. На сличан начин хрватски домољуби прећуткују југословенство М. Крлеже, али зато домаће комунисте отворено оптужују као издајнике. До пре тридесетак година југословенска држава била је саморазумљива творевина, данас се на њу гледа као на биографију мртвог човека. Наравно да ни данашње хегемона виђење не треба апсолутизовати, јер историја није затворена књига. Али не треба претеривати ни са оптимистичким шансама југословенства. Анализа различитих југословенстава требало би да се издигне изнад обе перспективе, јер сећање на Југославију није само академско него је и интересно условљено. Треба се хладно запитати који актери данас обликују хегемона памћење Југославије и ко све претендује на статус жртве југословенства.

3.

Другим речима, колико је и улога антијугословенства сложена? Не само у позитивном него и у негативном смислу Југославија није мртво време него је активни дискурс који утиче на организацију простора који се данас неутрално назива регион. Колебање снаге дискурса о Југославији и правци дотеривања слике о Југославији непредвидиви су. Домољуби и слепи патриоти неће моћи вечно да креирају антијугословенски грађански рат сећања као што то данас успешно чине. Нови идејни сукоби ће те напоре деактуелизовати. Али је питање да ли ће и колико ће евентуално посустајање антијугословенства синхроно пратити и јачање сећања на Југославију? Зашто? Зато што је данас помињање Југославије као стигме потребно њеним непријатељима. Иако је декларисаних Југословена све мање, ипак опстаје југословенство као део савременог политичког менаџмента и као ривалски склоп сећања који понајвише оживљавају његови критичари да би истакли властити патриотски идентитет. Антијугословенства су важан део нормализованог национализма и у највећем делу региона имају сложена и активну улогу. Негативно памћење Југославије је организовано, у Хрватској је југословенство уставом забрањено, а носталгична сећања су расута. Не само што ово прво посредује прихватање нових вредности (националистичких, конзервативних и неолибералних) него службена негативна памћења Југославије, нарочито титоистичке, сведоче о новој подели одговорности и

о подели кривице, и то не само за минуло доба него и за недаће садашњице. Велика југословенска држава (без обзира на то да ли је виђена као тамница, заблуда или као угледна држава) увек је маркантни симбол и zgodna емотивна основа код поређења прошлости и садашњице. И још више, она је лакмус идентитета појединца. Југославија је бесконкурентски симбол прошлости који не само што увек изнова намеће питање да ли се боље живело раније или сада него је и костур поређења које неизбежно утиче на ступањ задовољства са садашњицом. Већ самим тим Југославија није мртва него жива прошлост која не жели да прође. Али поглед с друге стране опомиње: не опстаје ли Југославија у сећању понајвише због тога што је са свих страна нападају? Неће ли можда када антијугословенство ослаби, и само југословенство по медијској логици бити потиснуто у заборав?

4.

Каква је природа југословенских потенцијала? Ако се има на уму да на видику данас нема снажне спољнополитичке силе која би могла бити моћни ослонац новог повезивања јужнословенских народа, бар онолико колико су некада велике силе подржавале краља Александра и Тита, онда поменути околности не храбре заговорнике југословенства. Ово питање је важно зато што се о будућности нових јужнословенских веза не може размишљати аутархично и романтично (као о изолованој вољи њених народа) него само у склопу интереса великих сила. Реч је о двострукој прогнози деловања спољног и унутрашњег фактора. Ова синхрона прогноза је незахвална? Али треба покушати не само голом хипотезом него и контрафактуалним приступом? Хипотетички сценарио одржања последње Југославије није нарочито сложен. Да се нису распали СССР и лагер, вероватно не би ни Југославија ни Чехословачка. Отапање великог источноевропског глечера било је кључно за расуло на Балкану. Слично државно прекомпоновање простора збивало се и када се Турска извукла са Балкана. Обрасци међународне безбедности мењају се брже и спорије. Промене те врсте најчешће су убрзавали велики ратови. Следећи логику историје, може се разложно претпоставити да ће ако се распадне ЕУ, опет вероватно државно преобликовати Балкан. Али како? Да ли ће стићи нови реваншистички сукоби или можда нова међунационална измирења? Оно што је несумњиво јесте да у политици нема вечитих пријатељстава и непријатељстава. О томе одлучују интереси (отпор Србије ЕУ с краја 20. века брзо је сменио проевропски курс Србије након 2000. године). У случају новог ЕУ расула (по вирусном домино ефекту) и слабљења актуелног европског система безбедности може ли се бар нагађати да ће најпре угрожени Словенци потражити стари савез и подстаћи ново преиспитивање заштитног југословенства, неће ли у БиХ најлакше доћи до

ревалоризације југословенства, а делом и у Црној Гори и Македонији? За Хрвате је исто теже рећи, а Срби као и даље најрасејанији народ у региону вероватно би били за обнову старог савеза. Да ли би нове државе у региону потражиле неке обрасце удруживања бранећи се од нових таласа неевропских миграната? Која би спољна опасност била довољно снажна да их на то подстакне? Што су оквири размишљања шири временски распони, то наведена питања имају више смисла. Футуролошка предвиђања сукоба у наредно пола столећа непоуздана су као што су то била и предвиђања данашњег стања пре педесетак година. Упркос свему, може ли се рећи да би у новом непредвидивом картелу страха и угрожености извана нека верзија југословенског савеза могла бити оживљена? Не деветнаестовековне интеграције када су државе настајале на начелу један народ – једна држава, а ни оне с почетка 20. века, када су унитарно југословенство, уз све разлике међу њима, бранили младобосанци и краљ Александар. У дигиталном 21. веку јесте анахрон говор о Југо-Славјанима (троименом и троплеменом народу), а још више онај о мултиконфесионалним Србима три закона – грчког, турског и римског. Не мање је наивно веровати у обнову братства и јединства нове разбијене полупрекарне подвлашћене радничке класе. Упркос свему, можда би основа нове јужнословенске међунационалне слоге могла бити нека нова синергија етничке и културне блискости народа и сличних материјалних интереса њених подвлашћених делова без удела. Другим речима, потребан је нови спој интернационалног културног и класног говора. Теже је очекивати обнову југословенстава на неолибералним и на конзервативним основама, шансе левице су веће. Панславистичка химна „Хеј Словени“, лишена божје воље, била је ближа социјалистичком интернационализму него конзервативизму.

5.

Колико ће развој југословенстава зависити од нових личних и групних потреба за наднационалним самовиђењем (идентитетом), које ће наметати нови услови живљења и нови обрасци друштвене покретљивости? Могу ли се ти процеси бар провизорно прогнозировать? Тешко, али треба покушати. Појединци лишени снажнијег националног осећања ће и у будућности тражити наднационални идентитет као образац протестног самовиђења да би себе раздвојили од етничког окружења. Упркос националним хомогенизацијама друштво јесте хоризонтално све покретљивије, а биће и мешовитих бракова подстакнутих глобализацијом као некада федерализацијом региона. Услови нове покретљивости тражиће и нове идентитете, грађанске и етничке. Вероватно ће и толеранција према новим облицима самовиђења расти, па ће можда и опадати службени одбојни став према југословенствима. Али то би истовремено значило да ће и југословенства постати безопаснија, јер ће бити утопљена у ново мноштво

транснационалних и других транс- самовиђења. Неће ли речена плурализација идентитета још више маргинализовати југословенства? Идентитети јесу исконструисана и мање или више наметана самовиђења, а њихова савремена плурализација јесте политика неолиберализма. Постмодерна је нескривени културни програм неолиберализма.

Порекло које је најчешће у средишту националног идентитета јесте окретање прошлости и замена за будућност. Све је мање општих група које се боре за опште циљеве као што је то била буржоазија када је тражила грађанске слободе почетком 19. и као што је била радничка класа средином истог века тражећи социјалну правду за све. Обе групе су ослобађајући себе ослобађале цело друштво. Данас тога нема. Напротив, идентитетска политика намеће рефеудализацију и ретрибализацију друштва. Ономе ко нема будућност треба више порекла. Неолиберализам је одузео наду у бољу будућност и окренуо се политици идентитета, а постмодерна их је релативизовала, каже Ненси Фрејзер (Fraser), америчка политиколошкиња. Са нестанком општих група национално порекло је постало замена за будућност. Културализација политике убрзала је деекономизацију левице. Разлике се уочавају само у култури. У економији разлике нису алармантне него природне. Постмодерна политика идентитета своди људе на различите поретке припадања и поретка, а, с друге стране, пропагира несметан приступ тржишту и слободну конкуренцију. Расе и сексуалне мањине су изнад неједнакости друштва у ком 1% људи контролише 90% ресурса. Нема места за економску неједнакост, потиснули су их културни идентитети. Тек када појединцима постане неважно оно што је конструисано (идентитети), они могу мислити на будућност. У томе их још успешно спречавају мање или више исконструисано порекло или историјски колебљива верска изјашњавања која се тумаче као исконска. Може ли савремено кретање плурализације идентитета с временом побољшати положај југословенстава тако што ће их спонтано декриминализовати? Али неће ли тиме опати и значај југословенстава у мноштву нових равноправних идентитета?

6.

То зависи и од снаге групе за чију је интеграцију важно заједничко сећање које је хомогенизује. Има ли југословенство тај ослонац? Године 2003. престала је да постоји Југославија као држава, а у Србији је 2011. било 23.000 Југословена. Колективно памћење слаби и ишчезава ако нема групу коју интегрише и која га негује. У том погледу је нацијама у региону сећање на југословенску прошлост непотребно и штетно. Југословенство је изгубило групу коју је интегрисало, дошло је до разарања сећања на Југославију и до конструисања нових идентитета. Југословенство је данас идентитет апатрида. Гориво му је

нада у солидарност, за разлику од национализама које храни страх од Другог. И југословенству је својевремено био потребан заједнички непријатељ, али онај извана, који је подједнако претио свим нацијама окупљеним око њега, а не унутарјугословенско непријатељство између сродних нација које разбија целину. Зато је југословенство јединствени широки световни културни простор за усавршавање солидарних идеја, а не јединствено тржиште нити заједнички Исус на крижу. Југословенство није проруска балканска верзија панславизма него је покушај световне космополитизације и пацификације западнобалканског, балканског простора лишеног чврсте државности.

Савремени југоносталгичари немају институционализовану социјалну групу која организовано негује интегративно наднационално памћење, док антијугословенски националисти имају снажно памћење концентрисано око институционализованог националног интереса и славне националне прошлости. Дрastiчно је различит вредносни, интегративни и делатни потенцијал југословенског сећања и националног сећања. Прво је стигматизовано и носталгично, друго је нормализовано и институционализовано. Прво је спорадично расуто у друштву, друго је централизовано у установама националне државе.

Сукоби око југословенске прошлости прожимају се са грађанским ратом сећања и са надметањем у самовиктимизацији које воде у региону националне заједнице сећања. У надметању око жртава југословенство је у другом плану иако је углавном из патриотског наратива претворено у издајнички. Нове националне културе сећања су на десно око следе, па је у новом селективном памћењу искривљена и слика југословенства. Тачније, нестала је шира наднационална југословенска перспектива, све се процењује са ужег националног интереса и гледа предузетничким оком. Нови хегемони партикуларни национални и антитоталитарни интерес директно је условио сужавање сазнајне перспективе у тумачењу прошлости. Са нестанком ширег интереса нестала је и слика шире целине. Није на делу политички него гносеолошки проблем, птичју перспективу заменила је жабља. Истина о једној важној регионалној целини изгубила се из видокруга. Ужа национална перспектива заменила је ширу међунационалну. Југословенство је прескочени критеријум рационалности зато што се национални интерес данас мери спојивошћу са интересима ЕУ, а не са интересима суседа у региону. Још више од тога постало је мера ирационалног. Централно место закавжених прошлости данас је Други светски рат. Декретирану комунистичку историографију у којој је братство и јединство имало важну улогу замениле су ревидиране националне историографије са новим искључивостима, са новим жртвама и новим целатима. Конструисани су нови пореци припадања са новим ослободилачким митовима.

Њима насупрот, југословенства су била духовни простори космополитизације балканског простора. Историја обе Југославије (1918–1941. и 1945–1991)

знатно је дужа од историје грађанских ратова који су је прекидали и ништили (1941–1945. и 1991–1995). Упркос томе, знатно дужи периоди мира слабије се памте од два петогодишња драматичних ратова. Ратноцентрично памћење слепих патриота је институционализовано. Десничарска романтика комбинује наративну структуру и садржаје из мелодрамског жанра књижевне прошлости са политичким визијама конзервативне традиције (велича херојски отпор затирању властите вере и нације). Конзервативци критикују неолиберализам и левицу, али не нападају капитализам ни асиметричне односе моћи у области рада, а још мање међунационалну неравноправност. У том дискурсу властита нација је самовиктимовизована, а економијом проливане националне крви десничарске књиговође регулишу моралну економију добра и зла. Све је то уоквирено славном националном прошлошћу. Насупрот том дискурсу, треба обрнути приоритет у сећању и истицати памћење мира и суживота јужнословенских нација, а не њихове сукобе. Усаглашавање југословенстава око овог приоритета свакако би увећало њихов делатни потенцијал. Слику балканске прошлости 20. века треба центрирати око дугих раздобља досадног мира. То је умни немонументални потенцијал дискурса о југословенствима. Тамо где су у средишту грађански ратови и крв нације нема умности него националне славе. Наравно да ни те сукобе не треба заборављати, али увек ваља имати на уму да су грађански ратови на Балкану драмски сегменти монументалне неумне прошлости. Нову културу сећања треба демонументализовати, лишити славних убијања и оних ослобађања која скривају освајања. Треба памтити ратове против страних завојевача који су претили подјармљивањем и асимиловањем свих јужнословенских народа.

7.

Колико је то могуће ако се, саморефлексивно гледано, отвори питање нису ли разна антијугословенства уткана у сличну минулу борбену југословенску културу сећања декретираног братства и јединства? Да ли се у погледу политичке културе критичари Југославије дијаметрално разликују од ранијих критичара национализма? Не много, јер су изворне верзије југословенства биле условљене националном интеграцијом и одбраном од јачих непријатеља, па су, како је показао социолог Јово Бакић, сваку варијанту нехомогеног југословенства условљавали интереси посебних националиста јужнословенских нација. Не притиска ли, другим речима, и југословенство и антијугословенство (али са обрнутим смером) слична ослободилачка политичка култура? Онако како се у СФРЈ издаја приписивала националистима, на сличан начин се се, након њеног слома, издаја приписује Југословенима. Није ли екстатичност уложена у Југославију слична екстази антијугословенских националиста? Широке

амплитуде из наде у разочарање подједнако су оптерећене ослободилачким жаром и есхатолошким надањима у коначно ослобођење. Нису ли већ велике ране наде упрте у југословенство криле у себи и велика потоња разочарања? Да ли би југословенство било реалније и трајније да се од њега мање очекивало и да често није било одозго декретирано? Нису ли и антијугословенски национализми били експлозивни управо стога што су дуго били кажњавани? Није ли у ширењу југословенства недостајало одмерености и мање хилијазма? Или се можда треба сложити са онима који кажу да се ништа у политици не може спровести без вешто каналисаних снажних емоција?

Код одговора на ова питања треба рашчланити југословенство и антијугословенство, односно деконструисати данашње хегемоне исконструисане разлике и нове поретке припадања. Поредак припадања је заштитни симболички склоп који омогућава политичко и културно биографско сврставање, укључивање, али и искључивање другачијег. Тек у том склопу појединци постају признати субјекти, а када су изван њега, непроверени су сапутници. Ти пореци дисциплинују (траже слогу и јединство истоврсних у погледу вере, крви и културе), хабилитирају (уздижу појединца у ред водеће нације снабдевене нарочитим угледом и поносом) и, наравно, увек привилегују. Данас су југословенства изгубљена између национализма и права мањина. Све три категорије су националне, али нису подједнако агресивне нити су подједнако значајне за колективно сећање. Глобализација не тражи југословенство него неконфликтно сапостојање национализма и права мањина. Подржава националну политику и неагресивни национални идентитет. Таман толико да га не ремети неолиберално ширење тржишта. Југословенство се данас памти као пролазни и колебљиви поредак припадања, а југословенска прошлост није у сећању статична него динамична творевина. Многи који су плакали за Титом убрзо су и њега и његову државу жестоко одбацили. Вратоломна промена поредака припадања збила се деведесетих година 20. века на сличан начин као и 1918. и 1945. година. Уз сличну ослободилачку културу сећања. Југославија јесте историја плодног сусретања култура, али и простор споре промене културе сећања. Да ли нагли суноврат из братства и јединства ка варваризацији суседа сведочи само о конверзији или и о сличном постојаном борбеном самовиђењу?

Шта о томе говоре химне? У српској химни „Боже правде” помињу се „српска слога” „борбе дани” и божји гнев, а у југословенској класно неутралној химни „Хеј Словени” помиње се „понор пакла” и проклиње „издајница своје домовине”. Ствари би вероватно биле мање драматичне да су југословенство и антијугословенство само националнодржавни оквири, а не и шири ексклузивни пореци припадања, борбени лични идентитети (самовиђења). Наравно да не треба заборавити њихове садржинске разлике: прво је било углавном световно, а друго је незамисливо без конфесије, прво је ближе левици, друго десници.

Национални или верски пореци припадања довољно су пространи имагинарни простори за размахнуто маштање. Али у њима се формулише и реална делатна алтернатива. Унутар измаштаних борбених поредака припадања одлучује се о акцији и о искључивању уљеза. Али и код искључивања постоје разлике. Док етнократски либерализам и конзервативизам искључују Другога зато што је културно, верски или крвно различит, социјалистичко југословенство је искључивало оне који су искључивали Другог. Настојало је да уклони међусобна клања. Иако су оба насиља правдана као ослобађања браће, у првом случају је реч о националном чишћењу, у другом о сузбијању етничких прогона. Упркос садржинским разликама, не треба заборавити културолошке сличности. Реч је о заједничком дубљем архетипу сећања, о спорије промењивој мелодрамској дијалектици патетике и акције, о центраирању прошлости око краћих ратних сукоба, а не око дужих раздобља мира, о организованој структури борбе између добра и зла и о манихејској моралистичкој поларизацији, која дели сложену стварност на непомирљиве супротности и обећава свладавање неправди уз нужне жртве. Зато се и треба чувати ослободилачке културе сећања код оживљавања новог југословенства. Што су идентитети просвећенији, мање су херојски.

8.

И због тога би било погрешно ЕУ схватати као искључиву антитезу новим југословенствима. Можда би ново заједништво могло бити утемељено на неким плодним напорима ЕУ пропуштеним кроз призму нове левице 21. века. Оно што је сасвим извесно јесте да ново заједништво на Балкану ни хипотетички не може бити спона нових десница колико год оне биле реалистичне и нератоборне. Као што је тридесетих година 20. века В. Мачек поредио Југославију са лајбеком (прслуком) који је криво закопчан, па га треба раскопчати и поново закопчати, што је подразумевало темељну реорганизацију унитарне монархијске југословенске државе тако и данас лајбек ЕУ треба раскопчати и поново закопчати на новим социјалним некапиталистичким темељима. Треба променити економију 21. века да би ојачале шансе нових југословенстава. Нова југословенства траже нове облике својине, нове односе моћи у области рада, а не само нову дигиталну мрежу повезивања актера на тржишту. Хипотетички гледано, била би то моћна структура будуће пацификације западног Балкана иако би се могло говорити и о другачијим условима истог процеса. Не треба заборавити да је униформна визија југословенства немогућа, јер су се исте изворне српске и хрватске верзије разликовале још пре 1918 (Ј. Бакић). Касније су разлике између интегралног и минималног југословенства само расле, па би и код потенцијалних будућих верзија требало рачунати на још изразитији плурализам, али и на већу толеранцију разлика.

У идеолошком погледу трајнија и делатна основа будућности нових југословенстава (конфедералних, федералних или културно-језичких заједништава) нове врсте тешко може бити неолиберална. Зато што је у темељу конфликтна. Није лоша ни међуверска толеранција ни економско повезивање простора, али нова југословенства тешко могу почивати на мирољубивом сапостојању оностраних фиктивних ентитета, измишљених славних прошлости нити на логици профита. Потребна им је солидарност друге врсте лишена ратноцентричне слике прошлости. Истинско наднационално зближавање не може бити октроисано него демократски донето од слободних материјално неугрожених и национално незаstraшених грађана. Актуелни конфликтни картел страха од блиске нације може успешно нарушити организовано сећање на времена мирног суживота. Није то само култура сећања него делатна компонента новог заједништва. Идејна потпора нове мреже југословенстава мора бити лишена страхова ове врсте. Дакле, сећање на међунационалну слогу, а не на националноослободилачки грађански рат. Ако се под утицајем измењених спољних и унутрашњих чинилаца „одмрзне“ памћење југословенства као наметнутог тоталитаризма није искључено да се нестала Југославија преобрази из мрака тамнице и празнине илузије у интригантну визију нове сарадње западнобалканских народа. Исти процес би брже потекао када би браниоце националног капитализма заменили некапиталистички критичари национализма.

Реално гледано, ту су унутрашњи чиниоци прилично безутицајни. Вирус промене хегемоне епохалне свести може стићи само из велике државе. Југословенство неће спонтано постати мање зло чим нестане заштитничке дуге бриселске руке, нити онда када нове генерације буду засићене грађанским ратом сећања који данас дезинтегрише регион. Нужне су крупне глобалне промене у свету које не треба беспомоћно ишчекивати. И новом југословенству потребно је стрпљење, то дуго нестрпљење, али не југоносталгичара него критичких патриота на свим странама. Потребан је труд око прошлости социјалних, а не националних радника. Визије југословенстава могу и даље бити делатни идејни чинилац једнако као што је до сада различито тумачење југословенстава доносило сукобе или сарадњу у региону. Говор о новим југословенствима може бити делатни дискурс, а не само гола академска категорија анализе. Али он подразумева хладну процену несталог југословенства, лишеног морализма и носталгије, која би могла да буде субверзивна антитеза памћењу Југославије као тамнице или као илузије. То није нимало лак задатак хуманистичке интелигенције. Крлежа је говорио да треба имати слуха да би се певала Интернационала.

Summary

Dr Todor Kuljić

The Yugoslavisms between Reality and Nostalgia

This paper considers: relative strength of actual either positive or negative discourses about Yugoslavia; possibilities of new Yugoslavisms; ideologies of actors who are major creators of today's hegemonic memories about Yugoslavia; position of Yugoslavism in whole variousity of new identities (self-perceptions); degree of institutionalization of Yugoslavisms and nationalisms and affinities and differences between Yugoslav and anti-Yugoslav freedom-fighting political cultures. One can conclude that a new Yugoslavism can be only pluralistic, closer to the Left than Right, and it cannot be imposed but only democratically chosen by economically not-threatened and nationally not-frightened citizens.

Kew words: Yugoslavisms, anti-Yugoslavisms, self-perception, order of belonging, demonumentalization of the past.